

УДК 327(410):929 (Блер)

ЛІДЕРСЬКИЙ ДОСВІД ТОНІ БЛЕРА: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В РЕАЛІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Максим Прихненко

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна, 21021, (095)350-57-33,
mprikhnenko@gmail.com*

Запропоновано можливі шляхи подолання кризи сучасної зовнішньої політики України, а також проаналізовано основні її проблеми через призму британського досвіду. Серед ключових проблем, на які спрямовано увагу, виокремлено: відсутність політичних еліт як носіїв національної самосвідомості; відсутність чіткого довгострокового ідеологічного бачення політики; кон'єктурний підхід до визначення порядку денного і похідні від цього проблеми; проблеми, що стосуються формування ідеологічно близької команди; проблеми відповідальності і відношення до влади.

Ключові слова: зовнішня політика України; британський досвід; Тоні Блер.

Україна, за теорією, займає доволі вигідне географічне та геополітичне положення на карті світу: знаходиться між «Заходом» і «Сходом», має виходи до морів, володіє «газовою трубою», є історично та культурно афілійованою до ключових європейських гравців. На перший погляд, держава повинна займати провідну роль у зовнішньополітичному житті континенту. Не зважаючи на ці «бонуси», зовнішньополітичний курс незалежної України постійно демонструє свою розбалансованість і реакційність, що проявляється у намаганні слідувати у фарватері політичного курсу зацікавлених у співробітництві акторів міжнародних відносин замість визначення та відстоювання власної зовнішньополітичної моделі, заснованої на національних інтересах, певному прагматизмі, збалансованості пріоритетних векторів, національній ідентичності і гідності тощо.

На наш погляд, передусім ця проблема пов'язана із відсутністю на чолі держави саме лідера, а не керівника – лідера, вірного своїм принципам та ідеям, здатного впроваджувати системні зміни, навіть якщо вони несуть шкоду його політичному рейтингу.

У контексті зазначеної проблематики цікавим є досвід еволюції зовнішньополітичного курсу Великої Британії. Авжеж, політичне, соціальне, економічне і культурне середовище, а також політичні традиції держав є, більшою мірою, непорівнюваними. Незважаючи на всі ці розбіжності, Британія, як і Україна, в процесі свого розвитку проходила етапи, в яких державі доводилося переосмислювати «умови та правила гри» нової системи міжнародних відносин і розбудовувати зовнішньополітичний курс на нових принципах, засадах, пріоритетах тощо.

Постать Тоні Блера у цьому контексті є доволі показовою. Критики зовнішньої політики та й загалом політики Великобританії періоду 1997–2007 років, зазвичай, акцентують свою увагу на неоднозначних наслідках війни в Іраку, підтримці рішення США вторгнутися до Афганістану та на «сліпому» слідуванні у фарватері зовнішньої політики США, адже Тоні Блер не полишав ідеї повернення Британії імперського статусу, а його лівий інтернаціоналізм перетворився в традиційний імперіалізм та ін.

За критикою конкретних подій, зазвичай, не розглядають особистість, яка, поруч з Вінстоном Черчиллем і Маргарет Тетчер, спробувала подолати існуючу кризу самоідентифікації держави на міжнародній арені і якій вдалося привести до перемоги партію, що 17 років знаходилася в опозиції і якій вдалося сформувати політичну модель відповідно до своїх власних переконань і принципів, а не кон'юнктури; постать Тоні Блер приймав рішення, навіть якщо вони підривали його політичний рейтинг; а в той момент, коли його погляди вже не поділяли, самостійно склав свої повноваження.

Сьогодні діяльність Тоні Блера доволі детально проаналізовано. Праці з зазначеної тематики умовно можна поділити на п'ять основних блоків: присвячені загальній характеристиці ідеологічного і практичного наповнення політичного курсу політика; в яких проаналізовано моральні принципи, якими керувався політик у процесі діяльності; дослідження, які розкривають особливості британо-американських відносин, європейського вектора політики і так званої ідеї «трансатлантичного мосту»; праці авторів, які вивчають проблеми участі Великої Британії у військових конфліктах в Іраку, Косово, Сьєрра-Леоне тощо; присвячені вивченню особистості Тоні Блера і спробам сформувати його політичний портрет.

Проблема особливостей зовнішньополітичного курсу незалежної України – також доволі досліджувані питання. Всі праці можна поділити на такі блоки: автори, які вивчають нормативно-правовий базис зовнішньополітичного курсу держави; проблеми двосторонніх і багатосторонніх відносин України із ключовими акторами міжнародних відносин; праці, присвячені вивченню особливостей взаємовідносин України з ЄС і НАТО; дослідження, присвячені аналізу взаємовідносин із Російською Федерацією; праці, у яких вивчають участь України в урядових і неурядових міжнародних організаціях.

Незважаючи на доволі комплексне охоплення дослідниками головних зовнішньополітичних векторів у рамках обох держав, існують деякі питання, які потребують додаткового вивчення і конкретизації. Одним із таких аспектів слугує, в контексті британської зовнішньої політики – проблема вивчення лідерських якостей Тоні Блера, а також основних принципів, якими він керувався під час перебування на посаді прем'єр-міністра держави, а в контексті української зовнішньої політики – проблеми ідеологічного та організаційного підходів до процесу планування і реалізації зовнішньополітичного курсу держави.

У зв'язку із вищезазначеним, мета цієї роботи – виокремити ключові проблеми формування та реалізації української зовнішньої політики і

продемонструвати елементи британського досвіду, які можна застосувати в українських реаліях для вирішення подібних проблем.

Дослідження, що базуються на системному і критичному підході, дають змогу проаналізувати і верифікувати емпіричний матеріал і виокремити головні елементи, які склали лідерську основу політики Тоні Блера. Історико-політичний синтез і методи індукції та дедукції дають змогу проаналізувати і виокремити «уроки лідерства» Тоні Блера, які можна потенційно застосувати до української зовнішньої політики.

Говорячи про Тоні Блера, на наш погляд, важливо зазначити ті «базові опори», на яких традиційно базується зовнішня політика Сполученого Королівства і на яких базує діяльність переважна більшість представників правлячих кіл Британії. Як виглядає, *наявність національної самосвідомості* як у населення, так і в еліт держави слугує одним із ключових чинників формування і впровадження зовнішньополітичного курсу держави. Британці завжди знають відповідь на ключове питання «хто ми є?», отож під час формування зовнішньополітичної стратегії британський істеблішмент намагається керуватися традиціями, національними інтересами держави і специфічними потребами, які визначаються належністю до певних спільнот, передусім – до європейської та євроатлантичної. Другим важливим чинником є *ставлення до влади* з боку політичних еліт. На нашу думку, британський істеблішмент розглядає владу передусім як інструмент процвітання власної держави, а вже потім – як засіб досягнення поставлених на міжнародній арені цілей і завдань та як спосіб самореалізації конкретних особистостей.

Наступною «опорою» слугує *наявність системного бачення себе як актора міжнародних відносин* і, як похідного, тієї діяльності, яку може впровадити держава на міжнародній арені. Британські політики завжди розуміли місце, яке займає держава у системі міжнародних відносин, і ті обставини, в яких необхідно це бачення переглянути. Імперія – «світовий лідер» – велика держава другого ешелону – лідер Співдружності – трансатлантичний «гравець» – «трансатлантичний міст» – лідер європейської співдружності тощо – це ті позиції, які займала держава з 1707 року і які тісно пов'язані з ідеологічними основами, закладеними в зовнішньополітичний курс держави на певному етапі існування. Ще один чинник – *певна спадкоємність зовнішньополітичного курсу*, починаючи із 1945 року. Окреслюючи «кола впливу» і закріплюючи таку концепцію як основу, В. Черчилль започаткував лінію роботи британського Форін-офісу, яка суттєво не змінюється вже понад 70 років. Такий підхід дає змогу державі послідовно досягати поставлених завдань. Критики зовнішньої політики Сполученого Королівства акцентують увагу на тому, що держава блукає в цих колах вже понад 70 років. На наш погляд, це вже є дилемою британської культури стратегічного мислення, а не чинником, який її визначає.

Чому всі ці аспекти є важливими і повинні бути враховані в українських реаліях? Однією із ключових проблем української зовнішньої і внутрішньої політики сьогодні є відсутність політичних еліт як носіїв культури стратегічного мислення в державі. З проголошенням незалежності держава не мала чіткого

бачення свого місця і ролі на міжнародній арені. Відсутність чіткої ієрархії пріоритетів, підміна поняття «національного інтересу» поняттям «індивідуального інтересу конкретних політичних і економічних груп» спричинили розбалансованість і ситуативність зовнішньополітичного курсу. Політичним елітам притаманна відсутність «довгострокового, холистичного бачення», яке б сприяло формуванню цілісного, ідеологічно виваженого та обґрунтованого уявлення щодо стратегічного бачення, ієрархії пріоритетів і конкретних результатів української зовнішньої політики.

Очільники держави, представники уряду і парламенту та інші високопосадовці ще з 2004 року заявляють про пріоритетність євроатлантичного, а згодом – і європейського напрямку політики та акцентують на необхідності вступу до ЄС (як приклад), говорячи про те, що Україна – європейська держава. На наш погляд, тут відсутня відповідь на головне питання: що таке «європейська»? Немає чітко визначених ідеологічних засад «європейськості» у контексті розвитку держави, які допомагатимуть вибудувати практичні аспекти співпраці з ЄС. Також, певною мірою, відсутня кінцева мета цього співробітництва. Членство в організації не варто вважати фінальним елементом політики. Важливим, на наш погляд, є шлях та конкретні заходи для досягнення цієї мети, які слугуватимуть відображенням того уявлення про місію держави, її пріоритети і місце в сучасній системі відносин, що панують у державі.

Свого часу Тоні Блеру, хоча він є сином переконаного консерватора та атеїста, вдалося стати лідером лейбористської партії та релігійною людиною. За останні декілька десятиліть він єдиний з керівників партії, хто відмовився від ідей 1960-х, 1970-х та початку 1980-х років, пов'язаних з вірою членів партії в те, що їх ідеологія повинна базуватися на етиці соціалізму, що, своєю чергою, підкреслювало силу «спільної волі», лобіювання колективізму та відсутність домінуючої особи. Відмовляючись від цього, Т. Блер осмислив та впровадив ідеологію нового лейборизму, яка базувалась на ідеях «третього шляху» і на основі якої, в подальшому, сформовано основні принципи британської зовнішньої політики. Саме цієї доктрини і дотримувалися уряди Тоні Блера протягом усіх етапів правління. Зважаючи на зовнішньополітичний вимір, як приклад можна навести ідею «трансатлантичного мосту» у відносинах між США та ЄС. Проте не відносини, як такі, були метою цієї співпраці. Відігравання цієї «ролі» було елементом дещо ширшої місії захисту прав людини та демократичних цінностей, які, в уявленні Т. Блера, можна захистити лише колективною працею ключових країн «ліберального світу».

Другим важливим блоком проблем формування і впровадження зовнішньополітичного курсу України є низка пов'язаних між собою питань, представлена *проблемою відсутності політичної волі, певним кон'юнктурним підходом до визначення порядку денного та, як наслідок, політизацією, популізмом і надто великим впливом так званих «попередників» на реалізацію зовнішньої політики сьогодні*. Тоні Блера сьогодні критикують (особливо після оприлюднення доповіді Чілкота) за його рішення щодо участі у військових

конфліктах періоду 1990–2000-х років. Результати цих конфліктів доволі суперечливі, проте важливим моментом є саме участь у них. Участь у війні в Іраку, а також у конфлікті в Косово, не підтримала більшість політичної еліти Британії, в тому числі найближчих соратників Т. Блера, які через цю розбіжність залишили свої посади в уряді, а також європейських партнерів Королівства. Незважаючи на це, спираючись на свої переконання і принципи «третього шляху», прем'єр прийняв ці непопулярні рішення. Показовим моментом є те, що політик, розуміючи важливість цих рішень, не допускав спроб зробити з них певний «фарс», а також затягувати за часом процес їх прийняття. Саме ці два чинники й посприяли реалізації подібних рішень. Важливим у цьому контексті є те, що після оприлюднення доповіді Чілкота, а також звинувачень у бік Т. Блера позиція щодо необхідності участі Британії у конфліктах не була ним змінена або спростована.

Наступне, на чому слід зупинити увагу, – *це наявність команди, ідеологічно близької до його поглядів*. З самого початку свого правління Тоні Блер оточив себе людьми, які вірили в «новий лейборизм» та в нього, такими як, наприклад, Гордон Браун, Робін Кук, Пітер Мендельсон, Алістер Кемпелл, Джонатан Пауелл, Хантер Анжи тощо. Вони й сформували «вузьке коло соратників» прем'єр-міністра. Показово, що особи, які висловлювали іншу позицію стосовно зазначеного питання, поступово залишали свої пости та «вузьке коло соратників» прем'єр-міністра. Наприклад, через важкі суперечки щодо питання вторгнення в Ірак пост міністра закордонних справ 2001 року залишив Робін Кук.

В Україні сьогодні термін «ідеологічно близької команди» замінюють терміном «ситуативне співробітництво відповідно до завдань і цілей кожного окремо взятого суб'єкта політичної гри». Такий підхід передбачає виконання, більшою мірою, короткострокових оперативних завдань без можливості середньострокового і довгострокового планування. Проблему яскраво ілюструє період 2004–2014 рр. Політична криза в цей період обумовила постійну ротацію правлячих еліт у межах вузького кола учасників, які мали принципово різні погляди щодо вектора співробітництва і розвитку держави на міжнародній арені. Ситуація погіршувалася постійною зміною ключових осіб, які визначають розвиток держави на міжнародній арені. В період з вересня 2003 року до червня 2014 року в Україні змінилося 10 міністрів закордонних справ, 8 прем'єр-міністрів і 4 глави держави, що спричинило постійну зміну пріоритетів і напрямів роботи та не могло гарантувати якісний довгостроковий результат.

Наступний *проблемний елемент української зовнішньої політики – це побоювання брати на себе відповідальність і, як похідне від цього – бюрократизація та постійне затягування процесу прийняття принципових рішень*. Особливістю моделі лідерства Тоні Блера є не тільки ідеологічно виважена концепція «нового лейборизму», а й певна модель прийняття політичних рішень. Наприклад, говорячи про зовнішню політику, зазвичай, питання до розгляду готували відповідні департаменти МЗС, доповнював комітет парламенту з питань зовнішньої політики і вже потім його розглядали

Міністра закордонних справ, парламент держави та прем'єр-міністр. Розглядаючи принципово важливі питання, Т. Блер викреслював із рівняння перший рівень та доручав підготовку рішення «особливим помічникам». Потім обговорення виносили на рівень «вузького кола однодумців», де й приймали рішення. Зазвичай роль парламенту, а після ситуації із Робіном Куком – й МЗС в процесі прийняття рішень була знижена до мінімуму.

Останній важливий аспект – *воля залишити свою посаду у випадку, коли твоя концепція, твої ідеї і погляди втратили внутрішню легітимність*. У своїй останній промові, залишаючи пост прем'єра, Тоні Блер сказав: «Десять років – це доволі великий термін не тільки для мене, а й для країни. Тому не можна сказати, що країна потребує нової політики, швидше вона потребує нових людей» [6].

Отже, зазначимо, що вирішення наступних питань зовнішньополітичного курсу України з урахуванням елементів, які складають основу британської зовнішньої політики, і лідерських особливостей Тоні Блера, сприятиме зростанню якісних показників його результативності:

- формування «національного способу мислення» політичних еліт у державі;
- трансформація політичної еліти з розрізнених «ідеологічних угруповань» до носіїв національної самосвідомості;
- вирішення проблеми самоідентифікації держави як актора міжнародних відносин;
- розробка виваженого ідеологічного базису зовнішньої політики України;
- зміна ставлення до влади політичними елітами в категоріях «інструмент досягнення мети», а не «кінцева мета діяльності»;
- впровадження традиції спадкоємності зовнішньополітичного курсу, який зберігатиме основні пріоритети держави на міжнародній арені;
- підсилення ролі ідеологічно близької команди в процесі розробки і впровадження зовнішньополітичних рішень;
- здатність нести відповідальність за прийняті рішення і дії щодо їхньої реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Darwin J. The Empire Project. The Rise and fall of the British World-System, 1830–1970 / Darwin J. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 800 p.
2. Dyson S. B. Personality and foreign policy: Tony Blair's Iraq decision // Foreign policy analysis. – 2006. – Vol.2. – P. 289–306.
3. Dyson S. B. Tony Blair's personality and leadership style / S. B. Dyson // The Blair Identity: Leadership and foreign Policy. – Manchester : Manchester University Press, 2009. – P. 28–43.
4. English R. British decline or the politics of declinism? / English R., Kenny M. // British Journal of Politics and International Relations. – 1999. – Vol. 1. – N2. – P. 252–266.
5. Fella S. «Robin Cook, Tony Blair and New Labour's competing visions of Europe» / S. Fella // The Political Quarterly. – 2006. – Vol. 77(3). – P. 388–401.
6. Full transcript of Tony Blair speech [Electronic resource]. – Available at : <http://uk.reuters.com/article/uk-blair-speech-idUKZWE24585220070612> (19.05.2012).

7. *Hebel K.* A «Bridge» between the «Two wests»? The British identity dilemma in a Post-Atlantic Age [Electronic resource]. – Available at : <http://www.eisa-net.org/be-bruga/eisa/files/events/turin/Hebel-Hebel%20-%20UK%20as%20Bridge.pdf> (17.08.2016).

8. *Shlaim A.* Britain's quest for a world role / A. Shlaim // *International Relations*. – 1975. – Vol. 5. – P. 838–856.

9. *Smith J.* «A missed opportunity? New Labour's European Policy 1997-2005» / J. Smith // *International affairs*. – 2005. – Vol. 81(4). – P. 703–721.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2017

Прийнята до друку 23.06.2017

TONY BLAIR'S LEADERSHIP EXPERIENCE: POSSIBILITY OF ADAPTATION IN THE CIRCUMSTANCES OF UKRAINIAN FOREIGN POLICY

Maksym Prykhnenko

*Vasyl Stus' Donetsk National University,
21, 600-richchya Str., Vinnytsia, Ukraine, 21021, tel. (095)350-57-33,
e-mail: mprikhnenko@gmail.com*

In the present article the author suggests possible ways of the Ukrainian foreign policy crisis overcoming through the prism of the British experience. Author identifies the following key issues of the Ukrainian foreign policy which should be transformed: absence of political elites – embodiment of the national identity; deficiency of the clear long-term ideological vision of policy; conjunctive approach to the process of the agenda formation and problems which stem from this process; problems of the ideologically close team formation process; problems of responsibility and attitude to the power.

Key words: Ukrainian foreign policy; British experience; Tony Blair.